

BUDAPEST KÖRNYÉKE.

GYAKORLATI KALAUZ,
KIRÁNDULÓK, TURISTÁK ÉS A TERMÉSZET
KEDVELŐI RÉSZÉRE.

IRTA:

DR. THIRRING GUSZTÁV

A FŐV. STATISZTIKAI HIVATAL ALIGAZGATÓJA
A MAGYAR TURISTA-EGYESÜLET KÖZPONTI TITKÁRA.

80 KÉPPEL ÉS 12 ALAPRAJZZAL.

BUDAPEST, 1900.

KIADJA A MAGYAR TURISTA-EGYESÜLET BUDAPESTI OSZTÁLYA.

IV., ARANYKÉZ-UTCZA 6. SZ.

ÁRA 5 KORONA.

600,000 korona költségen megvett, innen a Svábhegy gerinczéig nyulik s a főváros által épített kitünő gyalogutakkal behálózva, a közönség egyik legkellémesebb üdülőhelye. Ezen erdőnek egy közel 9 hektárnyi részét a főváros 1899-ben átengedte a szegénysorsú tüdőbetegek sanatórium-egyesületének az építendő *Erzsébet királyné-sanatorium* céljaira.

Budakesz a török uralom alatt elpusztult s csak 1698-ban telepítettett újra; a községtől E.-ra feküdt régebben *Felső-Keszi* község, azon tájon, a hol ma a *Puszta templom-*

mezők (Öde Kirchenfelder) vannak; e község a török uralom idején teljesen elpusztult, úgy hogy ma már csak a templom helye ismerhető fel.

69. Makkos-Mária, csinos erdős katlanban fekvő kis telep (327 m.), mely régi templomrombból, néhány parasztházból s erdőőri lakból áll. A kies helyet sűrűn keresik fel kirándulók, különösen mióta a régi, könnyen eltéveszthető erdei ösvények helyett a főváros kényelmes s biztos sétautakat építettett. *Hauck* egyszerű parasztkorcsmájában némi frissítőket is kapunk.

Az itteni templom az óbudai kisczelli trinitárius templom és kolostor fiókja volt; gróf Bercsényi Miklós 1748. jan. 4-én alapította, átadván a szerzeteseknek az itteni fakápolnát, valamint telket templom és kolostor építésére és évenként 36 akó bort, 36 mérő búzát és két-szerest és egy mázsa vaját. A szerzetesek fel is építették a templomot, melynek romjai ma is állanak. Midőn II. József 1783-ban a trinitárius rendet eltörölte, az itteni templom is romlásnak indult. Az itteni Szűz Mária képet Budakeszre vitték; a régi templom oldalába utóbb kis kápolna épült, a

szület birtoka pedig budakeszi parasztok kezére szállt.

A budakeszi nép körében az a monda él, hogy Makkos-Mária helyén a török világ előtt kis kápolna állott, melyben Szűz Mária képe volt elhelyezve. A törökök kiűzésével járó harcokban a kápolnát lerombolták, de a képet megmen-tették s egy közeli tölgyfára akasztották (innen a név). Midőn Budakeszin elkészült a nagy templom, a csodatevő képet abba vitték, de az onnan ismételve eltűnt s vissza-került régi helyére. Végre a tölgyfát kivágták s ezzel együtt helyezték el a budakeszi templomban.

70. Budakeszről a Jánoshegyre. Lásd 31. f) alatt.

71. Budakeszről a Svábhegyre. Lásd 11. alatt.

72. Makkos-Máriáról a Svábhegyre. Lásd 12. alatt.

73. Makkos-Máriáról Budaörsre. Makkos-Máriáról szép sétaút az erdőben D. felé felvezet a *Hármashatárhoz* (lásd 13. alatt), a honnan déli irányban (DK. felé leereszkedés az Irhásárokba) a *Budaörsi hegyen* (Hoch Frankenberg, 438 m.) át Budaörs felé már csak közönséges erdei út vezet. A Hármashatártól 20 p. alatt az erdő végét érjük el s a kopár budaörsi hegyek előtt állunk, melyeknek érdekes alakzatai közt leereszkedünk

Budaörsre. (Az erdő széléről tetszés szerinti irányban bebarangolhatjuk a *Csikihegyeket*; l. 79. alatt.)

Távolság: Makkos-Máriáról a Hármashatárhoz 25 p., innen a faluba 40 p., a vasúti állomáshoz még 20 percz.

k) Budaörs vidéke.

74. Budaörs, nagyközség a kopár Budaörsi hegyek tövében, azon lapályon (143 m.) fekszik, melyen a m. k. államvasutak budapest-győri vonala végig halad. Fekvése a kopár hegyek tövében érdekes, de nyaralásra nem alkalmas s vidékének felkeresése is inkább csak tavasszal s ősszel ajánlható. A nagy község széles utczái elég rendszeren vannak építve, s néhány csinosabb úriház is van bennök. 791 házában 5281, túlnyomóan német (csak 308 magyar) és róm. kath. lakos él, kik azelőtt majdnem kizárólag szőlőműveléssel foglalkoztak; a szőlők kipusztulásával a lakosság évi két millió koronára rugó keresettől esett el, melyet most állattenyésztéssel, gyümölcs-termeléssel, kőbányászattal s ipari munkával igyekszik pótolni. Van itt Hölle Mártonnak pezsgőgyára, Loser Jánosnak és Hoffmann Jakabnak keserűvíz telepe. Irgalmasrendi apácza-kolostor, takarékpénztár, gyógyszertár, tűzoltó-, temetkezési és önszegélyző-egylet. Határában nagy kőbánya (a Törökugratón) és Őstékagyagbánya van, mindkettő a község tulajdonában.

Budaörs hajdanta valószínűleg kún őrhely volt; a török uralom alatt elpusztult; még 1737-ben is csak csekély falu volt, mely csak kevéssel előbb telepített német lakosokkal. Ekkor gr. Zichy Péter örökösei birták, kiknek váracsszerű

kastélyuk volt itt; később az óbudai koronauradalom kezére került. — 1773-ban a mercopaili merinotörzsjúhnyáj egy része az itteni koronauradalmi majorba tétetvén át, Budaörs a magyar nemes júhtenyésztés bölcsőjévé lett.

Vendéglő: özv. Stamler Ferenczné (Fő-utca 201. sz. a., a község-házával szemben). *Korcsmák*: * Pecsics Lajos (Felső fő-utca 136. sz.), Winkler Jakab (Fő-utca 205. sz., szállás is), Herczog Antal, Gozolits Mátyás, Herwerth Jakab parasztkorcsmárosok (község végén).

Posta és *táviró* helyben; *telefonösszeköttetés* Budapesttel. *Vasúti állomás* helyben 2 (Budaörs és Budaörs-megálló, utóbbi a Kamaraerdő közelében, nyári feltételes megálló).

Közlekedés: a m. k. államvasúton. — *Társaskocsi-közlekedés* (Winkler Jakab tulajdonos, Fő-utca 205. sz.) a fővárossal; a társaskocsi az I. ker. Krisztina-téri Zöldfa vendéglőből indul.

Bérekocsis Winkler Jakab (Fő-utca 205. sz., a község-házával szemben).

Viteldíjak: Budapestre (9 km.) 6, Török-Bálintra (6 km.) 4, a Kamaraerdőbe 2 korona.

75. Budapestről Budaörsre. Az országút a Vöröskereszt-kórháztól a déli vasút mellé fordul s ennek mentén halad a Kelenföld állomásig; innen DNY-ra fordulva a Dobogó alá s ezután Ny-i irányban Budaörsre vezet. Kellemesebb és jóval rövidebb úton érünk oda, ha a déli vasút pályaudvarától az Enyedy-utczán át a Németvölgyi útra s ezen a *Farkasréti temetőig* megyünk. Az út innen a Farkasvölgy torkolatához (fölötte az *Ördögorma*), majd a Szt.-Háromság oszlopához vezet, s az alacsony *Rupphegy* (259 m.) tövében Budaörs felé tart. Tavaszi s őszi időben kellemes út, mely csinos kilátást nyújt.

Távolság: A déli vasúttól Budaörsre: az országúton 2 óra, a Németvölgyi úton 1½ óra.

Társaskocsi-közlekedést lásd 74. alatt.

76. Budaörsről a legközelebbi hegyekre. A Budaörs felett közvetlenül emelkedő hegyek érdekes kilátásuk miatt meglátogatásra annál is inkább érdemesek, mivel megmászásuk nem fárasztó.

A *Steinberg* (221 m.) közvetlenül a falu felett emelkedik szép kilátással. Tetején kápolna áll, mellette pedig *remetelakás* van.

Wendler Ferencz gazdag budaörsi paraszt 1856-ban építtette a kápolnát; később remete életre adta magát s a kápolna melletti kősziklába lakást vájatott magának, mely 1872—80. teljesen el is készült; 1878 óta állandóan abban lakott, folyton imádkozott s a hegyről nem távozott soha, egészen a néhány

év előtt bekövetkezett haláláig; élelmet a faluból vittek neki fel. A kápolna mellett kőből épített szószék áll, melyről okt. 15-én búcsú alkalmával, a község papja szent beszédet mond. Mellette hatalmas, mintegy 10 m. átmérőjű sziklán, vaskereszt áll.

A *Kálváriahegy* (180 m.) a falu Ny-i végén, alacsony domb, csekély kilátással.

A *Luckenberg* (315 m., a térképen hibásan Steinberg) a Kálváriától É-ra emelkedik. A kopár kétcsúcsú sziklás hegy, melynek a falu felé eső hatalmas sziklafalaiban valami üreg látszik (innen a hegy neve), két nagyobb tömegeből áll. Könnyen mászható meg, ha a Kálvária felől kiindulva, a hegyet akár K., akár Ny. felé megkerülve (utóbbi út hosszabb) a hegy csúcsától É-ra levő nyereggre (247 m.) szállunk fel, a honnan mindkét csúcs (út nélkül) könnyen mászható meg; az É-i főcsúcs magassága 315 m., a falura néző másik tető négy érdekes

sziklás kútból áll, melyek magassága 236—270 m. A kínálkozó kilátás igen szép. (A Kálváriától a csúcsra $\frac{1}{2}$ óra.)

A *Strassberg* (264 m.), a Luckenbergtól Ny-ra emelkedő alacsonyabb, kevésbé sziklás hegy, közvetlenül az országút mentén. A falu Ny-i végén levő korcsmánál nyíló völgybe fordulva, ÉNy-i irányban vezető úton felszállunk a rétekig, melyekről b. felé kis ösvény visz a csúcsra. A kilátás a Csiki-hegyekre igen szép. Az említett korcsmától a csúcsra 20 perc.

Részlet a Budaörsi hegyekből.

77. Budaörsről Makkos-Máriára és a Svábhegyre. A falu Ny-i végén a hegy felé haladó utcán megyünk ki a Luckenberg (315 m.) felé; ettől j. nekivágunk a kopár hegyoldalnak, míg az erdőt elérjük. Ebben ÉÉK. felé tartunk a *Budaörsi hegyen* (Hoch Frankenberg, 438 m.) át a *Háromshatárhoz* (410 m.) s innen szép sétaúton ÉÉNy-i irányban *Makkos-Máriára*.

Ha a Háromshatártól az erdő szélét kísérő *külső* (vagy az erdőben haladó *belső*) *turista-úton* ÉK. felé fordulunk, 40 (ill. 50) perc alatt a *Normafát* érjük el. (Lásd 13. alatt.)

Budaörs vidéke.

Távolságok: Budaörs Ny-i végétől a Hármashatárhoz 50 p., innen Makkos-Máriára 20 p.; összesen 70 percz. A Hármashatártól a Normafa-hoz 40 (ill. 50) p., a Normafa elkerülésével a báró Eötvös-úton át a svábhegyi fogaskerekű vasút állomásáig 1 óra.

78. Budaörsről Budakeszre. A községből az erdő felé mint 77. alatt; most az erdő szélén (j-ra hagyva a Hoch-Frankenberget) egyenesen É. felé megyünk, a Csikihegyvonulat nyergéről leereszkedünk az erdőben Budakesz felé, melyet a Kálváriától D-re érünk el. Az utolsó negyedóra napos. (Budakeszt lásd 68. alatt.)

Távolságok: Budaörs Ny-i végétől a Csiki hegyek nyergére 30 p., innen Budakeszre (a templomig) $\frac{1}{4}$ óra; összesen $\frac{1}{4}$ óra.

79. A Csiki hegyekre. Ez a kis hegycsoport a Budai hegység

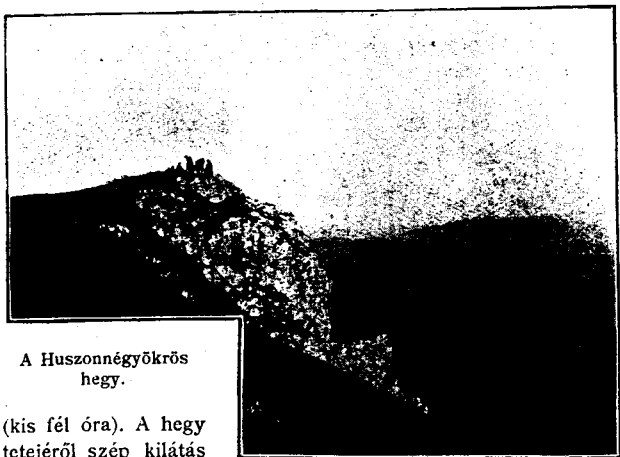
legnyugatibb tagja, mely a Csillebércz felől DNy-ra csap, É. felé meredekebb, de erdőfödte lejtővel ereszkedve a Budakesztől D-re elterülő völgytek-nőre, míg D. felé azelőtt szőlőfödte, most többnyire teljesen kopár lejtőkkel, számos ároktól szeldelve, de egészben véve menedékesebben ereszkedik a budaörsi la-

A Törökugrató.

pályra. A hegycsoport kopár volta miatt nem tartozik a fővárosi közönség kedvelt kiránduló helyei közé, de karsztszerű jellegénél, geológiai formációjánál és érdekes alakzatainál, valamint minden irányban szabad kilátásánál fogva a természetkedvelő érdeklődését nagy mértékben leköti. Felkeresése ezért a tavaszi és őszi időben nagyon ajánlható, még pedig leginkább úgy, hogy a M. Kir. Államvasutak bruck-bécsi vonalán *Török-Bálint* állomásra s innen a pályatesten át É. felé a Csiki hegyek aljában, a bicskei országút (*Mészáros-út*) mentén fekvő *Csiki puszta*ra és csárdához megyünk ($\frac{1}{4}$ óra). Ez utolsó emléke egy a török világ alatt elpusztult községnek. Közelében elhanyagolt keserűsós forrás fakad.

A Csiki pusztától K-re emelkedik a *Törökugrató* (251 m.) név alatt ismeretes különálló hegy, mely D. felől lassan emelkedik, míg É. felé hirtelenül esik alá az ottani nagy kőbánya függélyes, sőt helyenként áthajló sziklafalaival a bicskei országútra (188 m.). A kőbánya alatt mészkemenczék vannak, melyektől kis ösvény vezet a hegy tetejére; kényelmesebben mászható meg D. felől, a merre szekérút is visz fel. A török-bálinti állomásról egyenesen át is csaphatunk a hegy tetejére

A Huszonnégyokrös hegy.

(kis fél óra). A hegy tetejéről szép kilátás a budaörsi és budai

hegyekre egészen a Gellérthegyig és a Dunáig, D. felé Török-Bálintra és a torbágyi hegyekre.

A *Törökugrató* nevét különbözőképen értelmezik; a nép azt meséli, hogy Budavár bevétele alkalmával egy török parancsnok ugrott

onnan le, hogy a zsineghalált elkerülje; mások szerint a keresztények török foglyokat vagy viszont hajigáltak onnan le.

A *Törökugrató*tól elválasztva, a bicskei országúton (*Mészáros-út*) túl emelkedik a *Csiki hegyek* érdekes láncolata, melyet a Csiki puszta felől mászhatunk meg. A puszta felett emelkedő kopár hegy a *24 ökrös hegy* (290 m.), melyet innen az elég meredek lejtőn 25 p. alatt mászhatunk meg. Kényelmesebben

juthatunk fel, ha az országúton a pusztától 5 percnyire K. felé álló keresztig megyünk s innen a b-ra kiágazó úton szállunk fel a hegyláncz gerinczére, a honnan könnyen érjük el a tetőt (20 perc). Tetejéről szép kilátás a török-bálinti, torbágyi, budaörsi és budakeszi hegyekre (utóbbiak mögött kándikál ki a Nagy-Kevély csúcsa); érdekes a közvetlen alattunk É. felé emelkedő, kerek *Gaisberg* (a térképen Kiesberg, 263 m.) oszlopszerű szikláival és öbölszerűleg benyúló völgyével.

A 24 ökröshegy a monda szerint | is nyerte a fogadást, de a mint a
 onnan vette nevét, hogy hajdanában | tetőre érkezett, halva rogyott össze.
 egy kövér mészáros 24 ökörbe fo- | Más verzió szerint, a török uralom
 gadott, hogy a Csiki pusztától a | idején 24 ökörrel húzták ide fel az
 tetőre gyorslépésben felszalad; meg | ágyúkat, innen volna a neve.

A 24ökrös hegyről a kopár gerinzen ÉK-i irányban végig mehettünk egészen az erdős Hoch-Frankenbergig (438 m.), de a gerinczet több mély nyereg szakítja meg. Az első nyergen túl (melyen át út vezet a Csiki pusztáról Budakeszre s ez útról kényelmesebben mászhatjuk meg a hegységet) egy 314 m. magas kúp következik; ezután egy 287 méterre bevágódott nyergen túl a *Rossuter* (303 m.), s egy mélyebb (262 m.) nyergen túl egy 320 m. magas tető (a térképen hibásan Luckenberg) következik, mely a kopár hegyek legmagasabbikába, a *Kesselberg-* vagy *Schatzgrabenberg*-be (366 m., a térképen hibásan Rossberg) megy át, melyet ismét mély (290 m.) nyereg választ el a *Hoch-Frankenberg* vagy *Gabelmacher Lahn*-tól

Kevesebb fáradsággal tehetjük meg az utat, ha a 24ökrös hegyen túli nyeregről a Budakeszre vezető útra térünk, mely a hegység oldalában kanyarodik É. felé. Az erdőtől leereszkedve a rétre, s a bokrokat b. felől megkerülve (a j. vezető út Budaörsre visz), a határárkot követő gyalogúton a Kesselberg csúcsa alá jutunk, a honnan ugyancsak a határvágás mentén (b. elágazás Makkos-Máriára és Budakeszre) a Hármashatárhoz szállhatunk fel.

A Kesselberg tetejét bizarr alakú (állatfej, romhoz hasonló) sziklák koronázzák. A csúcsról nyíló *kilátás* érdekes és szép, a budaörsi hegyek egész csoportját áttekinthetjük róla, de a távolba való pillantás is csinos.

A hegycsoport képe nagyon érdekes; számos, részint kúpszerű, részint hullámos kisebb-nagyobb domb emelkedik itt egymás mellett és egymás mögött, mélyebb vagy magasabb nyergek által elválasztva, de észrevehetőleg DNy.-ről ÉK.-re csapó lánczolatot képezve. Ennek mélyebb nyergein át utak vezetnek Budaörs felől a budakeszi lapályra. Az

Kelenföld, Lágymányos.

egész hegység kopár, csak sovány fű nő rajta és nagyon sziklás; mindenütt mészkősziklák ütik ki magukat és helyenként nagy sziklacsoportok ülnek a hátán, melyek festői képet adnak. A D-i oldalon az erdők helyenként a gerinczig húzódnak fel; az É-i oldalon a községi határt jelző árok elvonulása tetőről völgybe, fel s le érdekes képet nyújt.

Távolságok: A török-bálinti állomásról a Csiki pusztához 15 p., innen a 24 ökröshegyre 25 p., a gerinczen végig (a csúcsok megmászásával) a Hoch-Frankenberg erejéig $1\frac{1}{2}$ óra. Az utolsó nyeregről (289 m.) Budaörsre $\frac{1}{2}$ óra, Budakeszre $\frac{3}{4}$ óra; összesen mintegy $2\frac{3}{4}$ —3 óra.

1) Kelenföld, Lágymányos.

80. A Lágymányos és Kelenföld. Lágymányosnak nevezik a Gellérthegytől D-re elterülő, mély fekvésű, részben vizenyős térséget, melyet a M. K. Államvasutak budapest-brucki vonala keresztülszel. Ezen vidék gyalog is könnyen felkereshető (a Ferencz József-hídtól $\frac{3}{4}$ óra), de igénybe vehető az államvasutak említett vonala (Kelenföld állomásig), továbbá a déli vasút (ugyanoda) és a közúti vaspálya-társaságnak kelenföldi (villamos) vonala (indul a központi városházától).

A *Kelenföld* név már a XI. században fordul elő és a német bevándorlók által adott Kreenfeld, Kreynfeld név magyaros átídomítása. Salamon Ferencz szerint e név eredetileg a mai Tabán vidékére vonatkozott és annak a Gellérthegy-

től D-re elterülő síkságra való kiterjesztése történelmi tévedésen alapul. A monda szerint a név onnan ered, hogy 377-ben Kr. u. a húnok Keve vezérlete alatt itt keltek át a Dunán, hogy Detrik és Macrinus seregét leverjék.

A Lágymányos és Kelenföld síkján fakad a budai *késérűvízforrások* egy része, névszerint a *Szent-István-, Hunyadi Mátyás- I. és II., Széchenyi István-, Deák Ferencz-, Heinrich- és Hildegard-* (Ilona) források, valamennyi a kelenföldi állomástól K-re; mind e források egyesített keserűsösvize a külkereskedelemben *budai királykésérűvíz* néven kerül; e források egy része táplálja az *Erzsébet-sósfürdőt* is.

Az *Erzsébet-sósfürdő* telepe az államvasút közelében fekszik; a Ferencz József-hídtól a Fehérvári-úton az államvasút töltéséig megyünk, mely mellett a fürdőbe vezető útig kiágazik, a hídtól idáig gyalog $\frac{3}{4}$ óra. A kelenföldi villamos vasút a központi városházától 20, a Ferencz József-hídtól 8 perc alatt szállít ide. (30, illetve 20 fillér; a megállóhelytől még 5 perc gyalog, de a fürdőhöz szárnyvonal fog épülni.)

A fürdő 12 épületből áll, melyeket csinos park vesz körül. A fürdőben 50 fürdőszoba van 60 káddal, a vendégek benn-

lakására pedig 75 szoba áll rendelkezésre 140 ágygyal. Vízét női bajok ellen kitűnő sikerrel használják. Berendezése, orvosi felügyelete teljesen kielégítő. A fürdő 1857 óta áll fenn, de csak az utolsó két évtized alatt vett nagyobb lendületet. Tulajdonosa Mattoni Henrik.

Az Erzsébet-sósfürdőtől délre fakad az *Aesculap-forrás* (105 m.), mely angol társulat tulajdona. Egyike a jelentékenyebb forrástelepeknek.

81. Őrmező és Dobogó. A kelenföldi állomástól Ny-ra, az államvasút és a budaörsi országút között az Őrmező síkja terül el, a budai keserűforrások második — előbbinél fontosabb — területe. Itt fakadnak a *Hunyady János-, Ferencz József-, Árpád-, Rákóczy György- és Viktória-források.*

Valamennyi forrástelep közül leghíresebb a Saxlehner-család tulajdonát képező *Hunyady János keserűvíz-telep*, mely kiterjedés és mintaszerű berendezés tekintetében is látnivaló. A telep a *Dobogó* (Galgenberg, 152 m.) tövében elterülő tágas rétségen, a vasúttól j. fekszik s a kelenföldi állomással külön (de csak teherszállításra berendezett) vasúti vonal kapcsolja össze. A telep 120 hektárnyi területet foglal el, melyen a nyaralók, hivatalnok- és munkásházak, töltőházak és raktár-épületek egész csoportozata áll. Az egész síkot ellepő kutak száma több mint 70 s ezekből felváltva merítik a vizet, hogy vegyi összetétele — a túlságos kihasználás folytán — változást ne szenvedjen. A kutakból a vizet nagy gőzszivattyú vezeti a töltőgéphez, mely naponként százezer palaczkot képes megtölteni; a töltés egész folyamata mechanikus úton, a legnagyobb gyorsasággal és pontossággal történik és mivel emberi kéz a vízzel érintkezésbe nem jut, a kezelés tisztasága és szabatosága a legnagyobb tökélyre van emelve. Egy másik, gőzerővel hajtott gép a palaczkok mosását végzi. A telep maga mintegy 200 épületből áll s a munkások száma állandóan 600. Évi forgalma 5—6 millió palaczkra rúg.

A telep felett emelkedő *Dobogó* (152 m.) azelőtt kitűnő bortermő hely volt. A domb régebbi időben vesztőhelyül szolgált, innen a német Galgenberg neve. Tetejéről csinos kilátás az Őrmezőre és a szomszédos hegyekre.

Távolságok: A Tabánból vagy a Ferencz József-hídtól a Hunyady János-telepig (a budaörsi országúton) 1½ óra; a kelenföldi villamos vasút végállomásától a telepig ½ óra.